

AMBRUS LUDWIG

Harminc éve hunyt el Ady József képzőművész

Közös életérzéseinkre, együttalkotásainkra
és vívódásainkra emlékezem

„Az egység a felszín és a lényeg egysége. A forma és a tartalom egysége. A test és a lélek egysége. Nem azonossága és nem egyenlősége, hanem egysége, ami azt jelenti, hogy az elemeknek, amelyek az egységben együtt vannak, különbözniük kell, ezért és csakis ezért egyesülhetnek.” (Hamvas Béla)

A NAGY TALÁLKOZÁS A DIKTATÚRA SZORÍTÁSÁBAN

1977-ben végeztem el a Kolozsvári Képzőművészeti Középiskolát. Ekkor találkoztam Ady Józseffel (Jedd, 1950. április 4 – Budapest, 1991. november 19.), akkor ő már másodéves egyetemi hallgató volt a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti és Formatervezési Egyetem festő szakán. Személyiségéből már akkor sugárzott az elhivatottság és az elszántság. Teljes elkötelezettséggel végezte a feladatát. A képzőművészeti gyakorlatok mellett az elméleti tantárgyakban is jeleskedett.

Ady József népszerű volt a kollégák körében. Ha valaki fölkereste, szívesen beszélgetett vele. Ilyenkor választékosan és igényesen fogalmazott. Ez nem a nyilvánosságnak szánt szerep hatásos eljátszása volt, inkább a mély gondolkodás és szenvedély kifejezése.

Amit sokan a mai napig sem értenek, vagy csak elfelejtettek: akkor a romániai sovinsztá-kommunista diktatúra, az emberi szabadságjogok eltiprásának korszakát éltük. A mindent elárasztó irracionális oltárán feláldoztattak azok az eszmei értékek, amelyek nem csupán az európaiaké, hanem az embert emberivé. Képzőművész hallgatóként és ráadásul magyar nemzetiségűként megszenvedtük ezt a gyalázatos rendszert. Ennek megértéséhez alighanem a személyes élmények nyers, mindennapi valóságossága vihet közelebb bennünket. A megélés módja persze különböző volt akkor is. És hogy milyenek voltak a túlélés mindennapi cselei, a reményt éltető apróságok, erről a következő történet jut eszembe. Egyik reggel a szeku (a román titkosrendőrség, a Securitate) felsorakozott a festő szak épületének bejárata előtt, amelyet Kós Károly tervezett. Maga az épület a kolozsvári Sétatéren található. A belépni óhajtó egyetemistáktól elkérték a személyi igazolványukat, és akik nem úgy néztek ki, mint az igazolványban látható fényképük, például hosszú hajjal, szakállal viseltek, azokat arra kényszerítették, hogy vágják le nagyra nőtt szőrüket. Addig nem léphettek be az egyetem területére. Ady József már akkor is szakállal viselt, éppen ezért ő sem úszta meg, neki is le kellett vágnia azt. Ám a levágott szőrzetét ráragasztotta egy vászondarabra, és ezt minden egyes nap, mielőtt nekilátott volna festeni, az állá alá rögzítette. Ez volt az egyik legelső performansz-megnyilvánulása. Ő ezzel az akciójával próbálta a történeteket – az emberi hülyeséget és a kommunizmust – „elviselni”, mert átlátta a rendszer minden brutális, anti-humánus és káros következményét. Tiltakozásában egymásba fonódott a művészi magatartás a szimbolikus tartalommal, a művészi cselekvés az „akváriumlélt” sajátos életérzésével.

Ady József 1979-ben kiváló eredménnyel, országelsőként szerezte meg képesítését. Nagy érdeklődéssel hallgattam diplomavédését. Ugyanebben az évben foglalta el állását mint díszletfestő a Kolozsvári Operaszínházban. Ekkor találkoztunk újra, ugyanis meghívott a Párizs utcai al-bérletébe, ahol megmutatta anilinnel festett alkotásait. Sok mindenről beszélgettünk: a művészet önzetlenségéről, az életünk értelméről. S hogy mi által lesz a művészet magasrendű élvezet forrása, amely egyesít és megrendít, és mégis, csodálatos módon a lélek legmélyébe hatol. Meg akart ismerni, tudni akarta, miféle ember vagyok. Megittunk egy csésze teát, megmutatta a festményeit, hogy

AMBRUS LUDWIG (1958) Grödlinge

ADY JÓZSEF (1950-1991)

nézegettem. Közben figyelte a reakciómat. Megállapítottam, hogy Ady József művei számtalan bonyolult, megrendítő emberi összefüggést hordoznak. A legjellemzőbb rájuk, hogy a képek egészét átszövik az életrajzi vonatkozások.

Jómagam 1980-ban sikeresen felvételiztem a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Egyetem Design Karának kerámia–üveg–fém szakára, s itt is végeztem 1984-ben. Ekkor kezdődött közös alkotói periódusunk. Ez a korszak 1986-ig, Svédországba disszidálásom időpontjáig tartott, és mindkettőnk számára kiemelt jelentőségű volt. Olyan alkotások születtek, amelyek kölcsönösen inspiráltak bennünket, és meghatározták alkotói tevékenységünket. Ugyanaz a közös létérzés hatott át mindkettőnkre. Vallottuk, hogy az életet nem szabad elválasztani az alkotástól, vagyis nem lehet merev határt húzni a művészi aktus és az élet között. Ezt csak szívvel-lélekkel lehet űzni, mindent beleadva a műbe.

OLYANNAK LÁTTALAK, AMILYEN VOLTÁL

Jóska az alkotás hevében mindig specifikusan gondolkodott, értékelt, beszélt és cselekedett. Mondhatni, a tiszta szellemmel, a szellem tisztaságával érintkezett. E műveletét kizárólag a művészi tevékenységen keresztül vitte véghez. „Az ember legyen a mű, és a mű az ember teljessége” – mondja Hamvas Béla. A tényleges valóságot kell feltárni, akármilyen megrázó – annál inkább. Az átlátszó egzisztencia és az univerzális tájékozódás egy összefüggést képeznek. Ez művészi tettének nagysága, a tudás és a személyiség átvilágítása. Ez életének meghatározó aktusa a katarzis felé. „Az emberi lét színvonalát elérni, azt a szintet, ahonnan a megtisztuláshoz vezető út már egyenes” – írja szintén Hamvas. Ez az a feladat, amelyről Charles-Pierre Baudelaire azt mondja, hogy több, mint amennyit az ember teljesíteni tud. Nem csupán ábrázolásról van szó, hanem érzékenységről és éberségről is. Ez a kölcsönhatás a meghatározó, ezáltal válik a mű hitelessé. Ady József teljes vehemenciával jelen volt munkáiban. A lélekben megnyilatkozó dolgok – részben a tudatalattiak, részben a tudatfölöttiek – a maguk teljességében leginkább az álmokban jelentkeznek. A lélek az élethalál ellentéttel a küszöbátlépéskor a katarzisban jut kifejeződésre. Olyan lelki valóság ez, amit az ember nem ér el, hanem: ÉL. Az élet csupán a lélek egyik sajátos stádiuma, önmagában nincs kataraktikus jellege. Jóska alkotásaiban a lényeg a lélek legmélyéből tör fel. Az egyszerűség és a sorsrealitás fedik egymást. Az a szellemi, misztikus elmélyülés, amely képeiből sugárzik, valamint az érzékiség, a hit és az elkötelezettség csak metafizikusan, az emberen túlról érthető. Aki többet szenvedett, az jobban átéli, mivel rögzös az út a láthatótól a láthatatlanig. Aki szemlélődő alkat, az mélyebbre lát benne. Aki életében a szív szavát követi, az közelebb jut hozzá. Főképpen ma, amikor oly sokan csak a produktivitás előtt hajolnak meg, hódolnak be, ami által utat nyitnak minden hamisságnak és önkénynek.

Ady József alkotásai a lélek titkaiba való beavatások. Az elragadtatás folyamán kifejezésre jut mindaz, ami emlékezetének legmélyére került, a mélytudatába vésődött. Műveiben az egyéni lélek és szellem egymásra talál. Ez az érzés tehát megelőzi a művészi aktust. Ady József nem megpróbálja elhallgatni szenvedéseit, hanem megjeleníti azokat, úgy akarja legyőzni vívódásait, hogy közben megformálja érzéseit, és ez segíti abban, hogy elviselje a bajokat. Így mondja el, hogy az élet után nem a halál, hanem a túlvilág következik. Minden meghatározó művészet tragikus, mert éppen azt a szenvedést jeleníti meg, amelyben él.

Sokat töprengtem az elhivatottságon, ugyanis a művészet nem áll az életérdekek szolgálatában. Mind meghallottuk a hívást, csak épp nem azonos módon. Úgy gondolom, hogy ha lelkünk századokon át képes lenne magával vonszolnia a testünket, és felcipelné több ezer év emelkedőjén, egyenesen ott találnánk magunkat, ahol semmi sem választ el az örökkévalóságban fenntartott helyüinktől. A „Szent Agónia” foglyai voltunk. Lehet, hogy az Úr a szenvedést szánta nekünk? Nem az ősi, a kegyelem előtti világ ringatott a bölcsőjében. Ami pedig Ady József belső világát illeti, úgy vélem, ugyanaz a helyzet. Mert az ő világa őszinte, érthető és való, az eszmény a kép, amellyé változni óhajt. Tudtam, hogy búcsúzik, azt is tudtam, hogy mitől. Ez a szellem és szeretet világa volt. „A művész befejezi életét, és a mű a kész monumentum, ami az emberiség előtt áll. A nagy művek sorsminták” (Hamvas Béla).

Sőt, a pusztá túlélés felett, az elnyomatás legsötétebb évtizedeiben is képes volt arra, hogy az alkotói reménybe kapaszkodva értékeket teremtsen. A magányhoz nem azért nyúlt, hogy önmagát

befoltozza, sokkal inkább azért, hogy az üdvfokozat légkörét megteremtse, ami lényében és magatartásában, valamint alkotásaiban nyilvánult meg. A magány párbeszédese. A magány lehetőséget nyújtott, hogy verseket írjon, ilyenkor nem volt egyedül. Versei reflexiók a megélt valóságra, emlékek szövedékei. A spirituális hallgatás a misztériuma. Minden korszaknak – ahogyan fogalmazta – ára a szenvedés és a szenvedésre való visszaemlékezés. Csak így lehetett valódibb. E megélt valóság az üdv fokának felelt meg. Az alkotásban tudott csak megnyugodni. A valóság képét önmagán áteresztette. Érzékeny lélek volt.

AZ IGAZSÁG KERESÉSÉNEK FELADATA

Beszélgetéseink során minden gondolatnak át tudtuk adni magunkat, még akkor is, ha ezek a gondolatok meghatározhatatlan helyen merültek fel, mégis a valóságban érlelődtek. Azt a hamis tudatot keltette bennünk, hogy ez, ami megvéd minket. Valójában kölcsönösen tápláltuk egymásban a szorongást, ironikusan ekként értékeltük magunkat és a késő esti órákig elnyúló beszélgetéseinket. Nem jobb-e a tudatlanság homályában a szív szavát követni? Eláradt bennünk az az érzés, hogy ez így van jól. Hiába, valóság és enyészet minden. Tudomást kellett vennünk arról, hogy abba a világkörbe léptünk, amely a szellem idejének letűnéséről tanúskodik. A létezés világa mindennél magasabb.

Egymásra voltunk utalva a keresztényellenes és értékromboló törekvésekkel szemben is. A román állam az elmúlt száz évben a homogén, magyaroktól mentes „nemzetállam” építésére törekedett. Mindig akadnak készségesek, akik eladnak „30 ezüstért”. (Ez itt legyen a Securitate besúgóra vonatkozó utalás.) Kinek fogja a lelkiismeretét furdalni? A jelen sorsom nem várt „ajándék”?

Összefonódásunk már találkozásunk korai szakaszában megmutatkozott. Az együttgondolkodás és alkotás: ez jelenik meg tisztán a közös *akciózásainkban* és *fotózásainkban*, ki-ki a maga járulékát formálva és kínálva hozzá. A tudat szabadságának sajátos spontaneitásából kölcsönöztük egymásnak a lehetőség mámorát. Mindketten fölülmúltuk a bennünk rejlő egót, így a szenvedély és a cselekvés egységét realizáltuk, megőrizve ki-ki a maga spontaneitását. Ugyanakkor egyikünk sem adta fel saját szubjektivitását. Ez volt az, ami szellemi és művészi tevékenységünket kölcsönösen ihlette.

A HELYSZÍNKERESÉS

Az „ideális helyszín” metafizikája arra készítetett bennünket, hogy együtt tapasztaljuk meg a képzelet ösztönszerű kiteljesülését. Az előkészület a helyszíneken történt. Mindketten részt vettünk benne. Egyfajta összművészeti felkészülés volt ez, amit közösen csináltunk. Így adtuk át egymásnak saját érzéseinket, és hoztuk egymást hasonló lelkiállapotba. Ez volt a mi igazi együttműködésünk kulcsa. A „végleges” helyszíneken szakmai problémákról és beállításokról beszélgettünk. Mindkettőnkben megvolt a lelkesedés, amire szükségünk is volt. Odaadással működünk együtt. Átéreztük, hogy jelentős dolog részesei lehetünk. Örömmel dolgoztam vele, könnyű döntés volt. Néha a helyszíneresés közben felvettem néhány eldobott tárgyat, amelyik a mai ember ízlésének nem felelne meg. Így bukkantam rá Anti bácsira. *Anti bácsi* a Házsongárdi temetőben talált, az idő által kikezdett gipszszobor volt. A túlvilági kalauz jelképe lett. A helyszín kitűnő iskola volt, mert csodásan tanítgatott „rendezni” a belső elintézetlen dolgainkat.

Közös akcióink a Házsongárdi temetőben (a mi Nemzeti Múzeumunkban, ahogyan akkoriban hívtam): *Incselkedés a nyújtópaddal*; *Ki a gödörből*; *Anti bácsi*. Az embernek egyetlen hely sem maradt. Ez az egyetlen hely, ahová jöhetünk, ha már nincs más remény. Önző céllal az ember ide nem léphet be. Az is előfordult, hogy a cselekvés hirtelen önmagát hozta létre tiszta reflexív síkon. Ezen a szinten nincs különbség a lehetséges körülmények és a valóság között, hiszen a látszat abszolút. Gondolkodásunk nem tudott ellenállni, át kellett vennie a hely szellemét. Így vizuálisan erősebb atmoszféra teremtésére vált alkalmassá, amit fotóztunk. Az első akciózás hatalmas élmény volt, lenyűgözött mindkettőnket. Mintha átléptünk volna egy másik dimenzióba. Rendkívüli dolgok születtek. Valamennyi elképzelésünk megvalósulhatott, amire az önkifejezéshez szükség van. Így szület-

tek meg talán az akcióink legerősebb atmoszférájú fényképei. A legtöbb fénykép fekete-fehérben készült, fekete-fehér negatívra. A lehetőségekhez képest igényességre törekedtünk. Szokatlan fényképezés volt, amit akkor műveltünk. *Anti bácsit* több beállításban és világításban fotózva állandóan változtattunk ugyanazon a jeleneten. *Ady Józseffel* együtt dolgozni olyan volt, mintha örökséghez jutottam volna. Kölcsönösen elfogadtuk egymás nézőpontjait, így téve lehetővé a folyamat végrehajtását. Nem szabtuk gátat és határt. Mindketten szabadon nyilvánultunk meg, kezünkben volt az állandósult indíték arra, hogy művészi akciókat hajtsunk végre. Egyikünk sem próbálta ráerőszakolni magát a másikra. Nem volt bennünk semmi öncélúság. Többnyire elég volt egy reflexív aktus ahhoz, hogy működőképessé váljunk. Így tettük lehetővé, hogy a spontaneitás kiszakadjon az énből, és egyszerre transzcendentális erejű tiszta eseménnyé váljék, hogy megkülönböztessük a lehetőséget a valóstól, a látszatot a léttől, az akartat az elszenvedettől. A lélek számára meghatározó cselekvések voltak ezek.

A KOLOZSVÁRI SZEMÉTDOMBON LÉTREHOZOTT INSTALLÁCIÓINK

Ez a hely soha senkinek nem szerez örömet, még akkor sem, ha az emberi természet része. Bizonyos értelemben: reménytelen, visszafordíthatatlan hely. De amíg ez a seb nyitott, se éjjelünk, se nappalunk. Lehet, hogy e rejtély miatt nincs?! Ennek a helynek bizonyos rétegei természetüknél fogva egy „másvalakivel” való viszonyt igényelnek. A rétegek nem történeti rendben helyezkednek el. Tehát ez nem egy abszolút értékösztönből teremtett hely. Ez a felismerés szülte kapcsolat lehet az ember által teremtett világ szinonimája. A szemétdomb már nem kényszerít arra, hogy elfordítsuk a figyelmünket az igazi problémáktól. Nem szükségeltetik, hogy a tárgy megelőzze a szubjektumot ahhoz, hogy a szellemi álértékek eltűnjenek. Kivonni a világból annak tartalmát, ami nem szükségeltetik. A szemétdomb a nem teremtett létező helye, az örökből való leszakítotttság. A mai kor ideje. Ott nem járnak. Ott a szabad akaratunkból, amint feltűntünk, minden mozgásba jött. Minden olyan volt, amilyenné mi tettük. Ami ott zajlott, az tőlünk függött. Ez volt a mi „Zónánk”.

A DOLGOK MÖGÉ LÁTNI

Hosszú estéket töltöttünk együtt Jóskával. Amit gondoltunk és amit mondtunk, egyfajta művészi állásfoglalást jelentett. Egyik közös törekvésünk volt a dolgok mögé látni. Alkotói megnyilvánulásainkon keresztül a létezést úgy akartuk elérni, hogy a spirituális megvalósítást kisugározzuk azoknak, akiknek kell. Soha ne cselekedjünk visszafordíthatatlant! A gondviselés erre a közös megállapításra ösztökélt bennünket. Nem nagy műveket akartunk teremteni, hanem a tisztulás folyamatát szerettük volna tetten érni, és a külvilág ránk vetített képeitől megszabadulni. Ebben az értelemben minden művészi szóhasználat alaptalannak bizonyult. Mindketten tükrök voltunk, amelyben láthattuk azt, amit a másik cselekszik. Saint-Martin azt mondja, hogy kint azt kell megcsinálni, amit az ember bent elmulasztott. Ady József esetében is úgy, mint a saját magam esetében, minden attól függött, hogy hajlandóak vagyunk-e magunkat feláldozni valamiért, ami több. Ezért váltunk sebezhetővé. Szabad koldusok voltunk, nem volt becsvágyunk. Arra a következtetésre jutottunk, hogy az élet nem várt ajándék és kegyelem. Realitása csak annak van, ami élményszerű. A művész minden dolog lényegét megérti, ha művészete a megélt élmény köré tagozódik. Ezáltal az alkotó a sorsát az átélésre építi. Ez a művész realitása, mivel az élete és a sorsa élményszerű mint feszültség, dráma és kép.

Azt vallotta nekem, hogy szenvedély nélkül ugyan lehet alkotni, de ezért nem érdemes élni. Az emberi élet romlottságával és gonoszságával szemben a hétköznapi ember csak vezeklő lehet, és legfeljebb hihet a megváltásban. Az életmű legjellemzőbb vonása, hogy félbe lehet szakítani, abba lehet hagyni, de nem lehet vele elkészülni. Ady József az érthetetlen és kifürkészhetetlen valóságot próbálta feltárni. A transzcendens és természeti világ élménye a megtudhatatlan és érthetetlen valóságok feltárulkozása, a mai világhelyzet megvilágítására tett kísérlet. Ezt a mentési kísérletet egzisztencializmusnak hívják. Az ember és mű egysége nélkül maga az élet is lehetetlen. Ady József mindvégig szenvedélyesen alkotott, akkor is, amikor már tudatában volt betegségének. Alkotói korszaka végső stádiumában létrehozott műveinek célja a mögélátás irányába utat találni, és megjelölni, hogy mi az, ami szétesett. Nem várt betegsége révén elérkezett valahová, arra a „helyre”, ahol lehetőséget kapott a sorstól, hogy folytassa azt, amire hívatott. Ő már tudta, hogy nincs más tennivalója, de a helyzetet meg akarta menteni. Lenyűgöző lendülettel alkotott tovább. Alkotásai olyan egyszerűnek tűnnek, ami kockázattal jár, de még ez a kockázat is áldott. Ami a lélek legmélyéről tör fel, az az örök és elmúlhatatlan lét kinyílása, az egyszeri és mulandó élet cifraság nélküli megvalósulása. Ez a magatartás szilárdította meg a végsőig.

Az „emigrációban” folytatott szellemi harca művészi teljesítményekben hihetetlenül gazdag. Mélységesen emberi, morális, egzisztenciális megfigyelésekből és benyomásokból táplálkozó meggyőződése következményeként meghatározó alkotások születtek.

Kórházban töltött ideje alatt szembekerült a sötét, kegyetlen valósággal. Életrajzi drámája filozofikus és poétikus tartalmaktól döbbenetes képek sorában teljesedett ki. A kórházi ágyban élete legszomorúbb korszaka kezdődött el. Ady József ekkor készült „kisméretű” sorozatára a megismételhetetlenség és a nemes egyszerűség, a szomorúság és titokzatosság a jellemző. Megélt eseményeket ábrázol sajátos művészi interpretációban. Amit szenvedélynek és szenvedésnek nevezünk, nem csupán lelki energia entrópiája, hanem a lélek és a külvilág súrlódása. Teljesedjék be, ami elhatározott. Mert a gyengeség nagy, az erő pedig hitvány. A félelem felemésztja a lelket. Az emberi lét sok olyan veszélyt rejt, amely sokkal inkább érint bennünket, halandókat. Ady József hitt önmagában. Az ember, amikor megszületik, gyenge és hajlékony, amikor meghal, kemény és rideg. A keménység és az erő a halál kísérői. A hajlékonyság és gyöngeség a lét frissességét fejezi ki. Ezért nem győzhet, ami megszilárdult. Itt még senki sem ment vissza ugyanazon az úton. A képek egyszerűek, mint minden, ami zseniális. És önnön valósága is jelen van a művekben. Az alkotó elvont elmélyedése, a művek sok részlete tanúságtétel, amit bizonyos értelemben lélektani vezérfonalként is megjelenít, s az önérzet feláldozását is tapinthatóvá teszi. Talán bennünket is felszabadít? *Sütő András* című rajza az író leplezetlen tragédiája (ugyanis elveszítette bal szemé világát az RMDSZ-székház ostromakor). A marosvásárhelyi pogrom (*Fekete március*, 1990. március 16–21.) magyarellenos provokációiról, gyilkosságokról, borzalmakról érkezett történetek és hírek (az eseményeket az egykori Securitate emberei robbantották ki) készítették arra, hogy ne térjen vissza szülőhazájába, Erdélybe. Az ember meggyalázásában Románia az utóbbi száz évben – mondhatni, a mai napig – mindig az élen járt. Művében a legvagyakozóbb önkívület kiáltása, a szeretetben való megváltás utáni óhaj sikolya fogalmazódik meg elemi erővel. Ha szeretet nincsen énbennem, semmi vagyok, ez a megoldás, ez a kiút a jellemzője grafikai lapjainak. Egyszer minden bizonytalansággal eljön a nagy döntés harangütése, ami az akaratot ismét fölzsabadítja, a célt és a reményt az embernek ismét visszaadja.

A százhalombattai találkozás – két barát búcsúja – mintegy a „főpróbája” volt azoknak a beszélgetéseknek, amelyeket több évvel azelőtt folytattam Ady Józseffel. A hír teljesen letaglózott. „Ne félj, én nem félek a haláltól!” – mondta. „A szenvedéstől félek. Remélem, nem kell sokat szenvednem. Látod, milyen nehéz meghalni is? Színészkednem kell, hogy édesanyámban tartsam a lelket. Meghalni sem lehet békében.”

Ő szolgálta fel a vacsorát, én pedig mélységesen meghatott voltam. Úgy éreztem magam, mint az Utolsó vacsorán. Így látni egy igaz barátot? Miért? Miért ez a balsors? Százhalombattai szobájában világosságot teremtett az élet és halál dolgai felett. Az akkor született művek jelképesen a lélek felszabadulását jelentették. Már-már örömmel telve fedeztem fel, hogy nincs mit mondanom. Minden olyan tiszta és üde volt. Olyan volt, mintha elbúcsúznánk egymástól egy láthatatlan út két oldalán állva. Egy megmagyarázhatatlan előérzet alapján megértettem, Isten akaratára, hogy halála előtt ismerjek meg valamit e kockázatból. Talán csak annyit, hogy „áldozatom” teljes legyen, amikor eljön az én időm. Mindent vagy semmit. Ez volt két igaz barát búcsúja.

Micsoda szenvedés, hogy ezt rajta kívül oly kevesen látják, hogy ezt neki viselnie kellett. Ennek a magatartásának köszönhetően megtalálta azt az örök valamit, azt a pontot, amely időtlen és igaz, amely a küszöb átlépésekor megszólíthatóvá tette. Meggyőződésem, hogy a halál pillanatában a lélek kiteljesedését át tudta élni. A karakter-egzisztencia gyújtópontját. Ez volt Ady József létezési helye, az egyszerű, a lélektani teszt, amelyet mindenki saját maga számára építhet fel.

Az élet morális és metafizikai sebet ejt. A rongáltságban élni és az eredetit helyreállítani. Ez az a szenvedély, ami a világot teremtette.

A százhalombattai tartózkodási helyét – ahová az életösztön vezérelte, és az igazságot helyezte – „szigetnek” érezte. Ez a periódus a tiszta akarat és az időtlent megismerő szubjektum művészi állásfoglalásának, az abszolút szellemiségről alkotott fogalmak perspektivikus szemlélődésének és a művészi tett kötelességének bizonyult. A misztika mellett a tiszta szellemiség alapeszméje is meghatározó a *Neomisztika* című sorozatában. Ezek látszólag könnyed alkotások. Az „X” egymásba forduló megjelenítése, a más-más hangsúllyal létrejött képi bizonyosságok nemcsak arra valók, hogy a valósághoz közelebb hozzanak bennünket, hanem hogy az embert megtisztítsák. A tartós akaratú rendelkező homo sapiens értékmérője ez. A tárgyat a művész formálja azáltal, hogy a határtalant belevissza a határtalant. Az érzéki jelenséget úgy kell ábrázolni, hogy a végtelenség tetten érhető legyen a végben. Ez az a mérték, amellyel a jó és rossz művészetet egymástól meg lehet különböztetni.

A művész élete az igazsághoz való egyre célszerűbb belső alkalmazkodást állítja előtérbe. A hódító erők elvi elsőbbsége új interpretációkat, új irányt és új formákat hoz létre. Ezen alkotások

egy nehezen feloldható és elemezhető egységben kristályosodnak ki – amelyekben egy egész folyamat sűrűsödik össze, miképpen akár egyetlen motívum is átrendeződhet a szintézis következtében –, s változtatják meg értéküket a szenvedés útján. Kétségtelenül megrendítő, mondhatni, művészetének egyik csúcspontja, ahogyan a tragikusan megélt élettapasztalatokat igyekszik feloldani, és ezáltal megteremti közlendőjének sajátos filozófiáját.

Fordított világ – itt arról van szó, hogy a belénk rögződött benyomásoktól megszabadulni csak aktív akarattal lehetséges. Az idegen dolgokat, világokat és körülményeket csak az akarat kisülésével, a szükségszerű és a véletlen szétválasztásával, az oksági gondolkodással lehetséges kiszámíthatóvá tenni. A szuverén individuum a megtisztulásért küzd. A művész minden korban olyan élettechnikát próbál alkalmazni, amellyel a romlott és korrupt realitást helyreállíthatja. Tehát azzal a magatartásával, hogy normálisan kíván élni, olyan műveket alkot, amelyek a hiteles realitásból való életrészvételt lehetővé teszik számára. Ez az ő tragikus küzdelme. Az egyénnek katarziszra van szüksége, hogy a létezés tisztaságát önmagában realizálni tudja. A világ túl sokáig volt már boldokháza!

Ego sum – mi ez, ha nem a sors fölötti hatalom élménye, vagyis önmagára büszkén igent mondani. Sorsának személyén túlrő jelentőséget tulajdonít. Ez az önarcképe a megélt lelkiállapot és a szellem konfliktusának tükröződése. A halál előszobájában, a betegség meddő, parazita létformájában otthonra lel benne a szellem szférájába hatoló öndefiníció. E munkáját az egzisztenciális önismeret és az erkölcsi felelősségvállalás eszmei műveként lehet értelmezni. Ez a „kép” kíméletlen, különös, összegző mű, amely sajátos önéletrajzának szándékosan súlyos kifejeződése. Egzisztenciális párhuzama a vallásgyakorlatból ismert életgyónás.

Az *Áldinamika* – egy másik alkotói virtuozitása. Tudniillik az emberi kapcsolatok intimitása is érezhető a hasonló típusú műveinek széles spektrumában. Erkölcsi ereje és szemlélete a lelkiismeret kivetítését, objektivációját egy belülről jövő kísértő vonzással szinte visszatérő motívumként használja a feszültség megragadására. E könyv előttörténetét képezi Jóska egykori élettársának elutazása. A hölgy távolléte hiányérzettel töltötte el, és arra ösztökélte, hogy egy női „bábfigurában” vizualizálja vágyképét. Ezt az installációját fotón dokumentálta, majd később *Áldinamika* címmel grafikai „sorozattá” szublimálta.

Ady József betegségtudatos utolsó korszaka kétségtelenül megrendítő, tragikus csúcspontja művészetének. A visszafordíthatatlanság diagnózisát igyekszik összhanggá oldani műveiben. A halála előtti esztendő a pontos analízis és a költői szintézis megnyilvánulása. A legfontosabb, hogy a tudás és az egzisztenciális letisztultság iránti vágy eredendően megvolt benne. Az önmagától értetődő világosságra törekvése utolsó életszakaszának drámai gyümölcse, amelyhez a magányosság motívuma révén megdőbentő belső rokonság fűzi, s amely nemcsak tragikus, de misztikus jegyeket is hordoz. Annak a „néma” küzdelemnek a végkimenetele, amelyet a vérrákkal folytatott, csak a belső átvilágítás sikerén múlhatott. Ez volt élete döntő aktusa, az elhatározott lépés a megtisztulás felé.

„Nem szívesen válok meg az élettől” – mondta a *Végtelen búzamezők* című alkotásában. „A természetet mindig szerettem. A halál és az élet elválaszthatatlan.” Sajátságos ez a melankólia, amit egzisztenciájának középpontjába állított. A belső aktivitás egyféle lélektani megnyilvánulás, a külső világ jelenségeitől független álom táplálkozik belőle.

A *Családi tűzhely* voltaképp a kegyelemről szól. A témát a lélektant felhasználva bontja ki. Feloldozhatja önmagát az önmagát kereső ember? A honvágy feszültséget és drámát szül: büntudatot ébreszt, és feloldozásért kiált. A művészi pálya és életmű lehet tiszteletre méltó vagy teljes. A teljesnek megadatik, hogy az emberi lét minden vonatkozását tetten érje, és megvalósíthassa az alkotó munkának köszönhetően.

A lélek és a test divergenciája is a belső indíttatás szülötte a *Nem arról hajnallik, amerről hajnalott...* című kórházi rajzán. Egy abszurd remény csapdája. Ezzel az idézettel magyarázza az élet érdemen túli és kiszámíthatatlan összefüggéseit. A hihetetlen aszkézis valódi életszentséget teremt, amely egyféle lojalitási aktusként értelmezhető. A lélektani vizsgálódás döntő szakaszába lépve megjelöli a tudatalattiak és a tudatfölöttiek sajátosságait.

A magány – a „magaslati nézőpont” – szinte önmaga határain túlra emeli szellemét. Kritikus és kételkedő elméje szenvedélyes és emlékezetes beszélgetéseink során sokszor kitért az élet groteszk ellentmondásaira. Egész életművét az eszmei vonatkozások egymásba fonódásának rendszere formálta. Ez a mozzanat emeli a szénrajzait fokozatosan egy korszak sajátos művészi szintézisévé.

A SZELLEM KIFEJEZŐDÉSE A FELOLDÁS MEGTEREMTŐJE – BELSŐ „TÁRSALGÁSOM” ADY JÓZSEFFEL

„Sokat töprengtem az elhivatottságon, az elszánt odaadáson. Mind meghallottuk a hívást, csak épp nem azonos módon. Lehet, hogy a sors a szenvedést szánta nekem, de a megpróbáltatások ne torzítsák el ítélőképességünket, amikor lelkünk megmentéséről van szó. A lelket nem szokás megzsa-

rolni! Ami pedig a művész valóságát illeti, úgy vélem, ugyanaz a helyzet. Ha a gyötrelmek felülkerekednek, nem marad időm a művészkedésre, én így látom” – írta Ady József.

Lenyűgöző lelkiismeret-vizsgálat ez. Az eljövendő betegség és a halál legmélyebb tudatától áthatott átélés. Művészete a megtisztulás egy új állapotába és új létfeltételek közé érkezik: mélységre és magasságra tesz szert. Egyfajta várakozást, reményt kelt maga iránt. Mintha saját maga nem is cél lenne, hanem csak út, az elkerülhetetlen végzet. Felszabadult a varázslat létesítette élet és halál dolgai alól, nem a maga erejéből, amint azt restelkedve megvallotta magának, hanem elemi külső hatalmak által. De ha sorsa eltűnt is a nagy végzetben, kifejeződött benne valami személyhez szóló. Az alkotás laboratóriumi világában diagnosztizálja a megtisztulás művészi megformálásának folyamatát. Megcselekedte, amit kellett, és célhoz ért, az emberiség és a szeretet nevében: ez elméjének szabadsága. Ez volt személyiségének és cselekedeteinek meghatározója. Ez már több mint megismerés és kifejezés. A humanitás értelme. Művészi elhivatottságának veleje, hogy az artisztikus cselekvés, a lelkiállapot kifejezése átlendíti az életet a „holtpontra”. Művészi hitelét ez biztosítja. Az emberi kapcsolatok bonyolult rétegei át- és átszövik alkotásait. Egész gondolatkincstárának jelképanyagát személyes sugárzássá növeli, egyúttal művészi szuggesztivitással és felfokozott léttel telíti, valamint egzisztenciális utalásokkal, filozófiai elemzésekkel terheli annak intellektuális légkörét. Ady József művészi alapsajátosságainak mélyebb megértéséhez érdemes elgondolkodni egyik vallomásszerű mondatán: „A művészet az élet, a sors – az alkotás fényében.”

„A legtöbben miért őrzik magukat? Az emberiséget akarják megajándékozni megvásárolható ihletüknek üvegyöngyeivel? Füttyölök az ilyen emberiségre. Az egészből csak egy érdek: amikor a test lélekké válik, és a lélek testté. Az emberek nem szeretnek legbensőbb érzéseikről beszélni. A többi csak mankó, művétag.”

Vannak olyan művészek, akik a sors kegyeltjeinek tartják magukat, és kizsákmányolják a szakmájukat. A mai álművész egyáltalán nem művész többé, csupán spekuláns, aki ellesett művészi külsőségek égése alatt szórakoztatást űz. „A spiritualitás nem eladható és megvásárolható, ha ez mégis végbe megy, a világnak vége van, és kezdődik Sodoma” (Hamvas Béla). Csak akkor fogható fel komolyan a művészet, amennyiben nincsen semmiféle érdeklődése, nem támolyog, sem a közönség, sem a különféle világnézetek felé. Amennyiben mégis van ilyenszerű megnyilvánulása, nem művészet többé, hanem árucikk, ami azért készül, hogy megvásárolják. A megromlott emberi létezésben mindez csak fordított trágádomb, nyereszkesedés, a mai modern intelligencia-bestializmus csúcspontja. Ezért nincs összhang a művész és az alkotás között. A művészek kötelesek morális felelősséget vállalni minden tettükért, amit az alkotás folyamata során véghezvisznek. És ez rengeteg lemondással, áldozattal jár. A művész van a műért, és nem a mű a művészért. A mű használ fel téged, az életedet és nem fordítva. A képzelet olyan világ, amely szenvedélyt kelt, amikor a külső és a belső világ között a fal leomlik.

„Az élet értelme a művészet önzetlensége. És ez természetesen én vagyok. Az én gondolataimat képezi le. És ha azt kívánnám, hogy eltörjön? Így is eléggé a lelkembe taposott. Sürget az idő!”

Nagy illúziók, abszolút igazság! Miáltal lesz a művészet a magasabb rendű élvezet forrása, amely egyesít és megrendít? Hiszen végső soron mindennek megvan a maga értelme és oka. A művészet az embertől nem valami mást és idegen eszmei lényt követel, hanem önmagát.

Az ember elveszti az álom ajándékát. Ez az egyetlen adomány, amiből mindenkinek egyaránt jut. Egyenlővé tesz bolondot és bölcsöt. Csak egy rossz van benne: a halálra emlékeztet. Kapcsolatot keresünk, de nem találjuk. Mintha azon emberek helyében lennénk, akik olyan célokra törnek, amelyekről félünk, amelyekre nincs szükségünk. Ez lélekmarcangoló. Az embernek emberre van szüksége. Az igazságra való törekvésben az ember tanulásra van ítélve. Minden más balgaság. Embertelen helyzetben is emberként viselkedni. Az ember olykor önmaga ellen védekezik. Pedig mi örök vagyunk, az örök lelkiismerete. Az együttérzés magányossá tesz bennünket. Talán így helyes. A szenvedés lassanként borússá, gyanakvóvá alakítja az életet.

A szeretetet átélni kell, nem lehet magyarázni. Magyarázni csupán a megfogható dolgokat lehet. Szeretni azt lehet, amit elveszíthet az ember, barátját, asszonyát, hazáját. Talán azért vagyunk itt, hogy elsőként lássuk az embert szeretni való lényként?!

Annyi ott töltött év után érzel még kapcsolatot a földi élettel? Attól tartok, most azt kérdezed, mi az ottani élet értelme. A sors fintora, hogy Svédországban a pszeudodemokratikus államhatalmi gépezet gyarlóságait is meg kellett tapasztalnom: a neobolsevik mételyt. A betonozott balliberalizmus diktatórikus, nemzetellenes szervezkedéseit, a nagyhatalmi geopolitikai kérdéseket. A bő-

szült pénzgazdálkodást, a társadalmi igazságtalanságot, a politikai és hivatali erőszakot és a hamis életdicsőítést. A politikai aknamunkáról és a szisztematikus hazudozásról lajstromot lehet vezetni. Az összes igazságtalanságot megélni kényszerültem. Az ottani letaszított embert a bosszú, az irigység és az alulmaradottság jellemzi. Semmit sem akar tudni. A dolgok természetét tagadja. Ez a kevélység jellemvonása itt is. Az emberek a bal lábukkal szavaznak. A bezárult emberi tudat nem töpreng az élet értelmén meg a hasonló filozófiai kérdéseken. A korrupció ellen sem küzd. Pedig a katarzis felé vezető út csak így érhető el. Lehet-e valaki boldog mások boldogtalansága árán? Ezeket a kérdéseket az élet alkonyán kell feltenniük. De hogy az mikor jön el, senki sem tudja. A legboldogabbak azok, akiket soha nem érdekeltek az ilyen átkozott kérdések. A kérdés mindig a tudásvágy, s a tudás gyarapítja a szenvedést. Aki sokat tud, többet bánkódik.

Az egyszerű emberi igazságok megőrzéséhez kellene a titkok. A boldogság, a halál, a szerelem titkai. Erre gondolni olyan, mint tudni halálunk napját. Ha nem tudjuk, gyakorlatilag halhatatlanná válunk. Az utóbbi időben mintha elveszítettük volna az érzéseinket. Mi történt velünk? A régiekkel ilyen nem történhetett meg. Ők nem kérdezték, mi miért van. Régen a jövő a jelen folytatása volt, a változások ott derengtek a láthatáron. Mostanság a jövő egybefolyt a jelennel.

Hiába, valóság és enyészet minden. Az emberiség már az összes ostobaságot és aljasságot elkövette. Csak ismétlődés minden a világon. Valóban megkeseredtem, és minél tovább tart, annál szörnyűbb nekem.

Ez a súlytalanság állapota lenne?! Mit tehetek? Kiásom ezt az igazságot, de közben történik velem valami. Az igazság helyett egy darab, nem is tudom, mit ástam ki. Amint megnevezem, elillan az értelme. A tudatom az igazság győzelmét kívánja. Aztán történik velem valami, ami nem belőlem jön, hanem valahonnan messziről. Maradjak itt, azon dolgok közt, amelyeket mindketten megérintettünk? Amelyek még őrzik a lehetőséget? Az értelem világa mindennél gazdagabb. Üzenet vagy ajándék? Nem tudom. A világ, amelybe lépek, az előbbinél magasabb? Amikor az önmagadról való tudatod megszűnik, a szellemnek Isten felé vezető útját éled át. A világ szörnyen unalmas nélküled. Istenem, nekem minden börtön. A mai állapotomat Assisi Szent Ferenc szavaival élve „a lélek sötét éjszakájának” hívnám.

Sorsomat titkos rokonság, sőt egyezés kötötte Ady Józsefhez. Az élet sodrától meghatározott művészet volt ez, szűkös eszközökkel, az akarat mámorában. Egymásra ismertünk a műveinkben, egymást megértve osztottuk meg közös tragédiánk több elemét. Barátságunk a misztikus elmélyülés és a szemlélődő lelkigyakorlat gondos emberi bölcsője, a megtisztulás útja volt.

Kevesen érezték át úgy a kor kívánságát átmenet kényszerét, mint Ady József. Utolsó nekirugaszkodása a reménytelen körülmények között kitartást kívánt, de így is megőrizte nagyságát, és minden méltóságát, életerejét az alkotásnak szentelte. Mindig csodáltam az aszketizmusát és abszolút egyszerűségét. Mert alkotásai láttán vált világossá előttem, hogy a valódi művészi tettek lenyűgöző képi megfogalmazással, mesterkéeltség nélküli eleganciával, egyszersmind bámulatos fennköltséggel párosulva realizálódnak. A rátörő szenvedély állapotában felfokozott érzelmű és intellektuális töltésű képi szituációkat teremtett. Ez a magatartás végigkísérte egész életét. Művészete intenzív létet igényelt. Életét nem a másodrendűsége építette, hanem a megtisztulás esélyére, „a tisztulás vágyára”. Ez nyújtott számára szellemi kielégülést. Ez a veleje egész művészetének. Tudatában volt annak, hogy az átlátszó egzisztencia az egyetemes orientáció nélkül elérhetetlen. Erről tanúskodnak élete utolsó szakaszában létrejött alkotásai. Ez az eszmény vezette őt. A teljes világ és tudás felé megnyitni, amely az eredeti realitásból való részvételt lehetővé teszi. Ady József kétségtelenül az egyike azoknak a legjellegzetesebb művészeknek, akiket a szó legteljesebb értelmében valóban modernnek, örök kortársinak lehet nevezni. A korrupció és romlott létben az ő szüntelen igaz vallomása, a valóságról szerzett magasabb tudása, a valóság megváltoztatására tett kísérlete ezt sugallják nekünk. Művészete folyamatos küzdelem a csak látható világ ellenében, amely magával hozta saját életének, szellemének és lelkének átvilágítását, felemelését és megtisztulását. Számára nem létezett más feladat, mint a Hamvas Béla által diagnosztizált korrupcióval való megváltoztatni és az eredeti egzisztenciát helyreállítani. Kétségtelen, hogy műveiben „új életnek” első csírait sikerült életre hívnia, de hogy ezen belül milyen szenvedélyekkel, fájdalommal és kétségekkel kellett megküzdenie, mindörökké talány marad. Ő nem egy mindennapi ember volt. Számomra Ady József a maga egyszerűségében és megismételhetetlenségében a világszellem jelképévé vált. Tovább él az alkotásaiban. Emelje legyen áldott, nyugalma csendes. Az örök világosság fényeskedjék neki.

ADY JÓZSEF, Érzelmes szimmetria, 1979, gouache;
Fordított világ, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Portré, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Neomisztika III., 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Átló, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Portré, 1990, egyedi vegyes technika

◀ ADY JÓZSEF, Fel a fejjel, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Madár, 1990, egyedi vegyes technika

ADY JÓZSEF, Szalkszentmárton, 1990, egyedi vegyes technika

